

ارائه الگوی تربیت جنسی با تکیه بر دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان

محمد مزیدی*

محمد خدمتیان**

چکیده

تربیت جنسی شاخه‌ای از تربیت است که به مباحثی نظیر کنترل و جهت‌دهی به میل جنسی، روابط سالم دختر و پسر، آمادگی برای ازدواج و آشنایی با حقوق و تکالیف خانوادگی می‌پردازد. هدف اصلی این مقاله، مقایسه دیدگاه‌های تنی چند از اندیشمندان مسلمان پیرامون تربیت جنسی و ارائه الگویی بر مبنای دیدگاه‌های آنان است. پارادایم پژوهش، کیفی و طرح تحقیق، غیر پیدایشی است. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، هشت نفر از اندیشمندان مسلمان مورد مطالعه قرار گرفتند.

روش گردآوری داده‌ها اسنادی است؛ بدین معنا که ضمن مراجعه به متون و نوشته‌های منسوب به این صاحب‌نظران یاد شده، داده‌های مورد نظر استخراج و با استفاده از روش تحلیل محتوای رابطه‌ای، تجزیه و تحلیل شدند. سرانجام با استفاده از روش مقایسه مستمر داده‌ها، مقوله‌های تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان در سه بخش اهداف، روش و محتوا، استخراج شد و با مقایسه و تقابل آنها الگویی ارائه شد. هرچند اندیشمندان مسلمان دوره کودکی و نوجوانی را مدنظر داشته‌اند؛ اما تأکید اصلی ایشان آماده‌سازی جوانان برای ازدواج و تشکیل خانواده می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که مباحث مربوط به اهداف و روش‌های تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان، تطابق مناسبی با فضای فرهنگی عصر حاضر دارد؛ اما برخی از جنبه‌های محتوای تربیت جنسی مورد نظر آنها نیاز به تجدید نظر دارد.

واژگان کلیدی: اندیشمندان مسلمان، تربیت جنسی، اهداف، روش، محتوا.

۱. مقدمه

در تاریخ زندگانی بشر، نیاز انسان به تعلیم و تربیت هیچ‌گاه دچار وقفه یا رکود نشده است؛ بلکه با افزایش سطح آگاهی، دانش و معرفت انسان بر پیچیدگی شاخه‌های آن افزوده شده و آن‌گونه‌که امروز شاهد آن هستیم شاخه‌هایی مانند تربیت بدنی، تربیت فنی و حرفه‌ای، تربیت اجتماعی، تربیت اخلاقی، تربیت دینی و تربیت جنسی به بدنه آموزش رسمی القا شده است. تربیت جنسی همواره با موضوع‌گیری‌های متفاوتی در طول تاریخ مواجه شده و هم اکنون نیز موضوع چگونگی برنامه‌های آموزشی و درسی به منظور جهت‌دهی به امیال جنسی با چالش‌هایی همراه است.

مسیحیت، بودا و مانو در برابر آن موضعی کنترلی و سرکوب‌گرانه از خود نشان داده‌اند. در یهود و اسلام ارضای صحیح میل جنسی از طریق ازدواج از وظایف فرد شمرده شده است (منسکی و دیگران، ۱۳۷۸، ص ۲۷۴-۲۸۰). صاحب‌نظرانی مانند زیگموند فروید^۱ (۱۳۴۲)، برتراند راسل^۲ (۱۳۸۷)، میشل فوکو^۳ (۱۳۸۴) و لستر کرکندال^۴ (۱۳۳۱) بر آزادی جنسی از ساختار قید و بند اجتماعی تأکید دارند و معتقدند که با آگاه‌سازی کودکان نسبت به مسائل مبهمی چون جنسیت و تفاوت‌های جنسیتی، زاد و ولد و مواردی از این قبیل، می‌توان از کنجکاوی افراطی آنها پیرامون امور جنسی جلوگیری کرد.

به اعتقاد موریس دبس^۵ تغییرات بلوغ، مستلزم تربیت جنسی است؛ ولی در خانواده و مدرسه به آن اهمیتی داده نمی‌شود (دبس، ۱۳۵۶). ایمانوئل کانت^۶ نوجوان را بی‌خبر و در بی‌گناهی ناشی از بی‌خبری نگه داشتن را غیر ممکن می‌داند و معتقد است که سکوت در رابطه با مسائل جنسی و پرسش‌های کنجکاوانه کودکان و نوجوانان، بد را بدتر می‌کند. به عقیده او تنها رویه ممکن در قبال مسئله جنسی صراحت است (کانت، ۱۳۷۲). همچنین ماری وود آلن^۷ (۱۳۷۲)، ویل دورانت^۸ (۱۳۶۹)، ساپتکو^۹ (بی‌تا)، کوچتکف و لاپیک (۱۳۵۱) بیان کرده‌اند که آموزش زود هنگام مسائل جنسی به کودکان و نوجوانان خطر انحراف جنسی و بیماری‌های روانی را افزایش می‌دهد. کودک از لحظه تولد متناسب با رشد طبیعی، رشد شناختی، رشد اجتماعی و عاطفی خود نیازمند مطالبی است و باید فرا گیرد.

امروزه در بسیاری از کشورهای جهان نظیر انگلستان، آلمان، ایتالیا، ایالت متحده آمریکا،

1. Sigismund Schlomo Freud (1856-1939)

3. Paul Michel Foucault (1926-1983)

5. Morris Debs (1786-1872)

7. Marry Wood- Allen (1841-1904)

9. A. Sapetko (1961)

2. Bertrand Arthur William Russell (1872-1970)

4. Lester A. Kirkendall (1903-1991)

6. Immanuel Kant (1724-1804)

8. William James Durant (1885-1981)

نیجریه، کنیا، آفریقای جنوبی، ترکیه، چین و ژاپن به تربیت جنسی افراد توجه و تحقیقات زیادی در این رابطه انجام شده است. بنابراین، با توجه به فرهنگ‌ها، عقاید و آداب و رسوم متفاوت ملل جهان در رابطه با مسائل جنسی، نوعی تنوع در شیوه برخورد با این غریزه طبیعی ملاحظه می‌شود. در کشور ایران نیز پژوهش‌های زیادی پیرامون تربیت جنسی انجام شده است که در ادامه به تعدادی از آنها اشاره می‌شود:

وزیری (۱۳۵۱) نگاهی انتقادی به آموزش جنسی در مدارس زمان خود داشته و آموزش جنسی را که موجب تحریک روابط جنسی نامشروع شود، محکوم کرده و دنباله‌روی کورکورانه مدارس از غرب را ناروا دانسته است. قائمی (۱۳۶۹) بیان صریح مفاهیم جنسی را جایز نمی‌داند؛ زیرا موجب انحراف می‌شود. بخشی (۱۳۷۵) در پژوهش خود بر اهمیت توجه و برنامه‌ریزی دقیق نسبت به میل جنسی انسان اشاره کرده است. متقی‌فر (۱۳۸۰) در بررسی تاریخچه آموزش جنسی در مدارس، بیان کرده که به دلیل تفاوت‌های سنی، جنسی و فرهنگی نمی‌توان برنامه تربیت جنسی را به صورت متمرکز ارائه کرد. ثابت (۱۳۸۱) به جستجوی اصول و روش‌های تربیت جنسی در اسلام پرداخته و آموزش جنسی را به‌عنوان یکی از راه‌های پیشگیری از لغزش‌های جنسی معرفی کرده است. فرمehنی فراهانی (۱۳۸۲) با مطالعه نقش مدرسه در تربیت جنسی بیان کرده که مدارس با برپایی کلاس‌های آموزشی، در پیشگیری از مسائل انحرافی مؤثر واقع می‌شوند.

امیریان‌زاده و محمدی (۱۳۸۶) برنامه درسی آموزش سلامت جنسی مبتنی بر قرآن و حدیث را طراحی کرده و در پایان الگویی برای برنامه درسی تربیت جنسی پیشنهاد داده‌اند. رهنما و همکاران (۱۳۸۶) با تکیه بر متون اسلامی، مبانی، اصول و روش‌های تربیت جنسی را بر شمرده و چنین نتیجه گرفته‌اند که دین اسلام نگاهی هدفدار به غریزه جنسی به منظور بقای نسل و دوام حیات دارد. فقیهی و همکاران (۱۳۸۷) نتیجه گرفته‌اند که فرهنگ اسلام بر پیشگیری و کنترل روابط جنسی خارج از خانواده تأکید دارد؛ در حالی که مسئولان کشورهای غربی بر کنترل روابط و نه پیشگیری از آن تأکید دارند.

ابوالقاسمی و همکاران (۱۳۸۹) بر تغییر فرهنگ در سطح سازمان‌ها و نهادها برای تربیت جنسی در مدارس و افزایش دانش و مهارت مربیان مدارس تأکید داشته‌اند. زندوانیان و شمشادی (۱۳۸۹) به بررسی ابعاد و مراحل تربیت جنسی دختران و زنان از نظر اسلام در دوره‌های مختلف پرداخته‌اند. ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۴) اقدامات آموزش و پرورش را پاسخگوی نیازهای تربیت جنسی دانش‌آموزان در این دوره کافی ندانسته‌اند. همچنین شیرازی و همکاران (۱۳۹۵) و محمد جانی و همکاران (۱۳۹۵) برنامه تربیت جنسی را در آیات قرآن و روایات معصومان مورد توجه قرار داده‌اند. پژوهش‌های زیادی در خارج از کشور پیرامون تربیت جنسی صورت گرفته که به برخی از آنها

اشاره می‌شود: اسمیت^۱ (۱۹۱۲) و ورتل^۲ (۱۹۸۷) بر ضرورت و اهمیت تربیت و آموزش جنسی تأکید کرده‌اند؛ زیرا می‌تواند زمینه‌ساز جامعه سالم و خانواده‌ای با نشاط باشد. مگالا^۳ و همکاران (۱۹۹۸) در پژوهش خود در کشور تانزانیا چنین نتیجه گرفته‌اند که با اجرای برنامه‌های حفاظت از دختران در برابر سوء استفاده جنسی، امکان سوء استفاده علنی مردان جوان کاهش یافته است. سایتو^۴ (۱۹۹۸) نیاز به آموزش جنسی را به منظور شناسایی و جلوگیری از عوامل خطر بارداری، سقط جنین، ایدز و سایر بیماری‌های جنسی ضروری می‌داند.

پخارل^۵ و همکاران (۲۰۰۶) در بررسی آموزش مسائل جنسی در غرب نیال نوعی نارضایتی معلمان از حساسیت جامعه، فقدان مهارت کافی و در نتیجه پرهیز از مباحث مربوط را بیان کرده‌اند. دانش‌آموزان نیز به دلیل اینکه اطلاعات مورد نیاز در اختیارشان قرار نمی‌گیرد نگران هستند. منتل^۶ (۲۰۰۶) در رابطه با پیش‌گیری از ایدز و بارداری ناخواسته نوجوانان آفریقای جنوبی، هدف مدارس را تأخیر در شروع فعالیت جنسی می‌داند و در صورت تمایل شدید به رابطه، استفاده از کاندوم را به‌عنوان استراتژی تکمیلی معرفی می‌کند.

گروکی^۷ (۲۰۰۸) ضمن مقایسه سلامت جنسی در دو کشور یونان و فنلاند بیان کرده که افزون‌بر ویژگی‌های مشترک دو کشور در رابطه با سطح آموزش عمومی و شاخص‌های سلامت، یونان نسبت به فنلاند در مورد بهداشت جنسی در سطح پایین‌تری قرار دارد و علت این تفاوت شیوه متفاوت آموزش است. جانستون^۸ (۲۰۰۹) بیان کرده که با توجه به نرخ بسیار بالای بارداری و عفونت‌های منتقله در جمعیت نوجوانان اسکاتلند، دولت این کشور توصیه می‌کند که در کنار آموزش حرفه‌ای دانش‌آموزان، پرستارانی به آموزش مسائل بهداشت جنسی کودکان و نوجوانان بپردازند. آدامزیک^۹ و گریف^{۱۰} (۲۰۱۱) معتقدند آموزش و پرورش کنیا با ارائه مباحثی پیرامون ایدز، رفتارهای جنسی و سن اولین رابطه جنسی و استفاده از کاندوم نقش زیادی در پیشگیری از رابطه‌های پرخطر جنسی دارد. بکیروگولاری^{۱۱} و همکاران (۲۰۱۱) بر ضرورت و اهمیت توجه به آموزش مسائل جنسی به نوجوانان اوتیسم تأکید کرده‌اند.

جوهری^{۱۲} و همکاران (۲۰۱۲) از کم‌توجهی مدارس مالزی نسبت به آموزش مسائل جنسی

1. P.A. Smith

3. Zaida Mgalla

5. Shreejana Pokharel.

7. M. Gerouki

9. Amy Adamczyk

11. Zafer Bekirogullari

2. Sandy K. Wurtele

4. M. I. Saito

6. Joanne E Mantell

8. Jacqueline H. Johnston

10. Meredith Greif

12. Johari Talib

انتقاد کرده‌اند. داسیلوا^۱ و همکاران (۲۰۱۳) موضوعات تربیت جنسی از دید معلمان مدارس ابتدایی برزیل را شامل آشنایی با اندام تناسلی، بارداری و پیشگیری از آن، بهداشت جنسی و روابط با جنس مخالف و هویت جنسی می‌دانند. گیسون^۲ و همکاران (۲۰۱۶) به مبحث آزار جنسی در مدارس ایالت متحده آمریکا پرداخته‌اند. کلاس درس، راهرو مدرسه، رخت‌کن، سالن ورزشی، اتاق ناهار و خارج از مدرسه نیز آزارهای جنسی به شکل‌های کلامی، لمس کردن و پایین آوردن لباس و یا تجاوز گزارش شده‌اند.

هرچند پژوهش‌های زیادی در رابطه با تربیت جنسی در داخل و خارج از کشور انجام شده است؛ اما بیشتر آنها بر ضرورت و اهمیت تربیت جنسی تأکید کرده، و یا ارزیابی از برنامه‌ای خاص را بر عهده داشته‌اند. نگارندگان مقاله در بررسی‌های خود، پژوهشی که دیدگاه صاحب‌نظران مسلمان، در رابطه با تربیت جنسی را با یکدیگر مقایسه کرده و نظرات ایشان را در قالب الگویی معرفی کند، نیافتند. بنابراین مقاله حاضر به منظور فهم دیدگاه‌های برخی اندیشمندان مسلمان پیرامون تربیت جنسی در قالب مؤلفه‌هایی چون اهداف، روش و محتوا و نیز ارائه الگویی برای تربیت جنسی بر مبنای نظرات آنها می‌باشد.

۲. پرسش‌های پژوهش

۱. اهداف تربیت جنسی از منظر اندیشمندان مسلمان کدامند؟
۲. تربیت جنسی مورد نظر اندیشمندان مسلمان، به چه روش‌هایی صورت می‌گیرند؟
۳. محتوای پیشنهادی اندیشمندان مسلمان برای تربیت جنسی دوره‌های مختلف سنی شامل چه مواردی می‌شود؟
۴. آیا بر مبنای دیدگاه اندیشمندان مسلمان می‌توان الگویی برای تربیت جنسی ارائه کرد؟

۳. روش پژوهش

پارادایم تحقیق، کیفی است؛ زیرا براساس دیدگاه مورس^۳ ماهیت این پدیده یعنی ارائه الگوی تربیت جنسی تناسب چندانی با سنجش کمی ندارد و از طریق کیفی بهتر می‌توان این تحقیق را انجام داد (مورس، ۱۹۹۱ به نقل از کرسول،^۴ ۱۹۹۴، ص ۱۴۶). طرح تحقیق حاضر، غیر حدودی یا غیر پیدایشی^۵ است. براساس دیدگاه صاحب‌نظران تحقیقات کیفی (گلاسر و استراس، ۱۹۶۵؛

1. Denise Quaresma da Silva

2. Gibson, Philip A. & etc

3. Morse

4. Creswell, John, W

5. Non emergent Design

دنزین، ۱۹۸۹؛ استراس و کوربین، ۱۹۹۰؛ به نقل از کرسول، ۱۹۹۴) پژوهش کیفی مشمول دو نوع طرح تحقیق می‌شود: طرح پیدایشی یا حدوثی^۱ و طرح غیر پیدایشی^۲.

در طرح پیدایشی، پژوهشگر، هم‌زمان با گردآوری داده‌ها آنها را تجزیه و تحلیل می‌کند و در فرایند انجام تحقیق می‌تواند تعداد نمونه هدفمند و یا اصلاح یا ایجاد سؤال پژوهشی جدید به مجموعه سؤال‌های تحقیق را حذف و اضافه کند. در صورتی که در طرح غیر پیدایشی یا غیر حدوثی، پژوهشگر پس از گردآوری کامل داده‌ها آنها را تجزیه و تحلیل می‌کند و در فرایند تحقیق نمونه‌ها و سؤالات تحقیق تغییری نمی‌کنند. گفتنی است که بین طرح‌های تحقیق پیدایشی و غیر پیدایشی، چه از لحاظ گردآوری داده‌ها و چه از نظر تجزیه و تحلیل آنها تفاوتی وجود ندارد؛ به این معنا، که در هر دو نوع طرح، شیوه گردآوری داده‌ها و رویکرد تجزیه و تحلیل آنها به روش کیفی صورت می‌گیرد و تنها تفاوت موجود به عدم هم‌زمانی تجزیه و تحلیل داده‌ها با گردآوری آنها در طرح‌های غیر پیدایشی مربوط می‌شود.

یکی از ویژگی‌های تحقیق کیفی آن است که پژوهشگر ضمن گردآوری اسناد مورد مطالعه، خود به‌عنوان ابزار تحقیق^۳ می‌باشد؛ بدین‌گونه که هم مسئولیت جمع‌آوری داده‌ها و هم گزینش معانی آنها را دارد و نقش دو چندان نسبت به پژوهشگر کمی ایفا می‌کند (میکات و مورهاوس،^۴ ۱۹۹۴، ص ۴۴). ویژگی دیگر پژوهش‌های کیفی انتخاب نمونه به صورت هدفمند با رعایت اصل حداکثر تنوع^۵ است. با توجه به هدف تحقیق در شناخت مقوله‌های تربیت جنسی از منظر تنی چند از متفکران مسلمان، نمونه مورد مطالعه به صورت هدفمند و با در نظر داشتن قاعده نقطه اشباع شدگی یا اشباع نظری و نیز رعایت قاعده حداکثر تنوع در گزینش نمونه، انتخاب شد.

نمونه هدفمند تنوع معمول هر پدیده اجتماعی را در داده‌ها نشان می‌دهد؛ در مقابل نمونه‌گیری تصادفی که دسترسی به تنوع را از طریق نمونه‌های بزرگ میسر می‌کند (همان، ص ۴۵). بدین منظور پس از بررسی دیدگاه‌های تربیتی و اخلاقی تعدادی از اندیشمندان مسلمان و مشورت با تعدادی از متخصصان علوم تربیتی و معارف اسلامی تعداد هشت نفر از اندیشمندان مسلمان که در آثار مکتوب خود بحث مفصل‌تری پیرامون تربیت جنسی کرده بودند و یا اینکه در برخی موارد نظراتی برجسته و کاربردی داشتند، به‌عنوان نمونه مورد مطالعه در این تحقیق انتخاب شدند.

1. Emergent Design

2. None-emergent Design

3. Human as Instrument

4. Maykut, Pamela & Morehouse Richard

5. Maximum Variation Sampling

جدول ۱: نمونه منتخب از اندیشمندان مسلمان و اسناد مورد مطالعه براساس روش هدفمند

کتاب‌های مورد تحلیل	اندیشمند
طهارة الاعراق	محمد بن یعقوب بن مسکویه
تدابیر المنزل، قانون در طب	ابو علی حسین بن عبدالله ابن سینا
احیاء علوم الدین، کیمیای سعادت	ابوحامد محمد غزالی
اخلاق ناصری	ابوجعفر نصیرالدین محمد طوسی
جامع السعادات	مهدی نراقی
معراج السعاده	احمد نراقی
تعلیم و تربیت در اسلام، اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب، مسئله حجاب، نظام حقوق زن در اسلام	مرتضی مطهری
کودک از نظر وراثت و تربیت، اخلاق از نظر همزیستی و ارزش‌های انسانی، جوان از نظر عقل و احساسات	محمدتقی فلسفی

از میان رویکردهای سه‌گانه تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی، در این پژوهش رویکرد توصیفی-تفسیری^۱ برای تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شد (بلنکی^۲ و همکاران، ۱۹۹۲؛ به نقل از میکات و مورهاوس، ۱۹۹۴، ص ۱۲۲). برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش، در چارچوب تحلیل محتوای رابطه‌ای^۳ از تکنیک مقایسه مستمر داده‌ها^۴ استفاده شد (بوش^۵ و همکاران، ۲۰۰۵). سرانجام پس از استخراج مقوله‌های مورد نظر صاحب‌نظران یاد شده، به کمک روش تقابلی^۶ با یکدیگر مقایسه شدند (چنایل، ۱۹۹۵). بدین ترتیب که با تشخیص واحدهای تحلیل مشمول تربیت جنسی با استفاده از تکنیک مقایسه مستمر داده‌ها، آنها را در هر کدام از مقوله‌های سه‌گانه اهداف، روش و محتوا جای داده تا امکان مقایسه و تطبیق دیدگاه‌های هر کدام از صاحب‌نظران فراهم شود.

اعتمادسازی

برای افزایش میزان اعتماد و صحت روش انجام تحقیقات کیفی به پنج روش اساسی اشاره می‌کنند که عبارتند از: گردآوری داده‌ها به چند روش متفاوت؛ گردآوری داده‌ها از چند منبع مختلف؛ ساخت مسیر ممیزی^۸؛ استفاده از چند نظریه برای تجزیه و تحلیل؛ انجام تحقیق به روش تیم پژوهشی و کسب نظرات شرکت‌کنندگان در تحقیق از طریق پرسش مستقیم از آنها (میکات و مورهاوس، ۱۹۹۴). در این مقاله برای اعتمادسازی تحقیق، پژوهشگران، از دور روش ساخت مسیر ممیزی و کار با تیم پژوهشی سود جستند.

1. Interpretive-Descriptive

3. Relational Content Analysis

5. Carol Busch

7. Ronald J. Chenail

2. Belenky

4. Constant Comparative Method

6. Juxtaposition

8. Building Audit Trail

۳-۱. مسیر ممیزی

با توجه به حوزه کاری و تخصصی نگارندگان مقاله و ارتباط نزدیک با نوجوانان و جوانان، توجه خود را معطوف به یکی از مشکلات اساسی آنها یعنی آسیب‌ها و انحرافات جنسی که ناشی از بی‌اطلاعی پیرامون موضوعاتی نظیر تغییرات جسمانی، بلوغ زودرس و زمینه‌های انحرافات جنسی است، کردند. از سوی دیگر چون دین غالب مردم کشور ایران، اسلام است و در طول تاریخ متفکران مسلمان این موضوع را در نظر داشته‌اند و جهت‌گیری‌هایی برگزیده‌اند، لذا در این مقاله دیدگاه برخی اندیشمندان مسلمان پیرامون تربیت جنسی بررسی می‌شود.

با بررسی پیشینه تحقیق و مطالعه منابعی که پیرامون تربیت جنسی نگاشته شده است، ابتدا چارچوب نظری و شناختی در زمینه تربیت جنسی تدوین شد. پس از بررسی اولیه تعداد هشت نفر از اندیشمندانی که جامع‌تر به موضوع پرداخته و در برخی مباحث نسبت به دیگران برجسته‌تر بودند، به‌عنوان نمونه هدفمند انتخاب شدند و آثار تربیتی و اخلاقی آنان که به مبحث مورد نظر پرداخته بودند، مشخص شد و با استفاده از روش تحلیل محتوای رابطه‌ای، اسناد یاد شده بررسی شدند. بدین صورت هنگام مراجعه به اسناد، مباحث مرتبط به تربیت جنسی از سایر مباحث تشخیص داده شد. پس از مشخص کردن مباحث مورد مطالعه و فیش‌برداری از داده‌ها، با استفاده از روش مقایسه مستمر و رفت و برگشت در میان داده‌ها، ارتباط میان آنها کشف و سپس مفاهیم استخراج شده در سه مقوله هدف، روش و محتوا، تنظیم شد.

۳-۲. ضریب توافق ارزیابان

به منظور اطمینان از پایایی روش تحقیق، ابتدا از میان هشت اندیشمند بررسی شده سه نفر از ایشان به صورت تصادفی انتخاب شدند. پس از آن واحدهای تحلیل مرتبط با تربیت جنسی در هر کدام از مقوله‌های سه‌گانه هدف، روش و محتوا از دیدگاه سه دانشمند یاد شده، تعیین و همراه با فرم ارزیاب در اختیار پنج نفر از اساتید دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شیراز قرار داده شد. فرم ارزیابی از سه ردیف شامل متن بیان شده توسط اندیشمند، واحد تحلیل تخصیص داده شده به مقوله‌های سه‌گانه توسط پژوهشگران و ردیف ارزش‌یابی دوگویه‌ای موافق-مخالف می‌شد، بدین ترتیب برای هر یک از مقوله‌های هدف، روش و محتوا سه مورد و در مجموع نه مورد واحد تحلیل مرتبط به تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان مشخص شد. پس از انجام محاسبات آماری، ضریب توافق نمره‌گذاران در هر کدام از مقوله‌های ذکر شده به ترتیب برای هدف ۰/۸۶، روش ۰/۹۳ و برای محتوا ۰/۹۲ به دست آمد. این ضرایب نشان‌دهنده پایایی مطلوب روش تحقیق از لحاظ تشخیص واحدهای تحلیل مرتبط به تربیت جنسی و تخصیص دقیق آنها به مقوله‌های سه‌گانه است.

۴. تعاریف مفهومی اصطلاحات

۴-۱. تربیت جنسی

کرکندال اعتقاد دارد که تربیت جنسی موضوعی فراتر از آگاه کردن کودکان پیرامون تولید مثل و رابطه جنسی زن و مرد است. طرز رفتار کودک، الگو بودن بزرگسالان و رفتاری که در زندگی خانوادگی مرسوم است، نقش عمده‌ای در تربیت جنسی ایفا می‌کند (کرکندال، ۱۳۳۱، ص ۳). تربیت جنسی احساسات جنسی و خصوصیات مربوط به رشد شخصیت اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی را دربر می‌گیرد (کوچتکف و لاپیک، ۱۳۵۱، ص ۶). شهید مطهری معتقد است که تربیت جنسی قسمتی از اخلاق به معانی عام است و شامل عده‌ای از عادات، ملکات و روش‌های بشری است که به غریزه جنسی بستگی دارد (مطهری، بی تا، ص ۱۹). در تعریف دیگری بهشتی چنین بیان کرده است که:

«مقصود از تربیت جنسی این است که طفل را به گونه‌ای پرورانیم که هنگامی که به سن بلوغ رسید حلال و حرام را در مسائل جنسی تشخیص داده و به وظایف زناشویی و همسری آگاه باشد و از لایبالی‌گری بپرهیزد و راه و رسم عفت اسلامی خلق و خوی او باشد و در وادی شهوت سرگردان نشود» (بهشتی، ۱۳۷۰، ص ۳۶۵).

در این پژوهش منظور از تربیت جنسی، هماهنگ ساختن رشد شناختی، اجتماعی و فرهنگی فرد با رشد جنسی اوست؛ به گونه‌ای که در هر مرحله از زندگی، متناسب با نیازهای اساسی خود، اطلاعاتی را کسب کند و زمینه پایبندی بدان را فراهم آورد تا در نهایت بتواند پذیرش اخلاق جنسی را تسهیل سازد.

۴-۲. اندیشمندان مسلمان

با توجه به گستردگی دامنه پژوهش و محدودیت در دسترسی به منابع مورد نیاز، در این پژوهش منظور از اندیشمندان مسلمان، اندیشمندان مسلمان ایرانی است. بنابراین، نمونه‌های هدفمند پژوهش نیز از بین همین افراد انتخاب شدند.

۵. یافته‌های پژوهش

هر یک از دانشمندان مسلمان با توجه به جهت‌گیری خاص خود، مباحثی پیرامون تربیت جنسی ارائه کرده‌اند. ابن‌سینا گاه از دید یک پزشک و گاه از دید یک فیلسوف به تشکیل و سلامت خانواده اهمیت می‌دهد. اندیشمندان مسلمان اعم از متقدم و متأخر چون ابن‌سینا، امام محمد غزالی، خواجه نصیرالدین طوسی، ابن‌مسکویه، ملا مهدی و ملا احمد نراقی، مرتضی مطهری و

محمدتقی فلسفی یا به طور مستقیم مباحث قرآن و سنت در رابطه با تربیت جنسی و چگونگی برخورد با مشکلات ناشی از رفتارهای غیر اخلاقی را بیان کرده‌اند و یا به طور غیر مستقیم تأثیرپذیری خود را از دین اسلام در این رابطه نشان داده‌اند.

تفسیر و تحلیل شخصی هر کدام از اندیشمندان مسلمان از مفاهیم قرآنی با رویکردهای عقلی یا نقلی، جهت‌گیری و برداشت ایشان از دین و آموزه‌های آن را متفاوت کرده است. هر جا که نقل و عقل در کنار هم به کار برده شده است، مطالبی عمیق‌تر، کاربردی‌تر و هماهنگ‌تر با فرهنگ عصر و زمانی که اندیشمند مسلمان در آن می‌زیسته است، در رابطه با تربیت جنسی و ملاحظات مربوط به آن بیان شده است. در قرن حاضر افزون‌بر رویکرد عقلی و نقلی رویکرد روان‌شناسی نیز به عنوان بخشی از مبانی نظری متفکران مسلمان، پیرامون مباحث تربیت جنسی مورد استفاده قرار گرفته است. در ذیل رویکردهای نظری برخی اندیشمندان مسلمان ایرانی، در تفسیر یا تحلیل مفاهیم قرآنی و احادیث تربیتی در حوزه تربیت جنسی طی جدول ۲ نشان داده شده است:

جدول ۲: مبانی نظری اندیشمندان مسلمان ایرانی

مبانی نظری	اندیشمند
دینی- پزشکی	ابوعلی حسین بن عبدالله ابن سینا
نقلی- کلامی	ابوحامد محمد غزالی
عقلی- دینی	خواجه نصیرالدین محمد طوسی و ابن مسکویه
عقلی- نقلی	ملا مهدی و ملا احمد نراقی
عقلی- نقلی- روان‌شناسی	مرتضی مطهری
نقلی- روان‌شناسی	محمدتقی فلسفی

با مطالعه و تحلیل محتوای مطالب، مفاهیم و مضامین مربوط به تربیت جنسی در اسناد مورد بررسی و مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان مجموعه‌ای از نکات ارزشمند در رابطه با تربیت جنسی حاصل شد. با مقایسه مستمر یافته‌ها و نزدیک‌سازی مفاهیم مستخرج از منابع مورد مطالعه به سه مقوله اصلی شامل هدف، محتوا و روش از دیدگاه صاحب‌نظران مسلمان پرداخته و به منظور تسهیل در دسترسی به حجم گسترده داده‌ها، مستندات مربوط به هر کدام از مقوله‌های سه‌گانه را به صورت اختصار طی جداولی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

۵-۱. اهداف تربیت جنسی

جدول ۳: اهداف تربیت جنسی از نگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی

اهداف تربیت جنسی	مرجع	اندیشمند
آشنایی با اهداف ازدواج، ملاک انتخاب همسر و تشکیل خانواده، رابطه مناسب با همسر و استحکام خانواده، دوری از انحرافات جنسی، سلامت جنسی خانواده	(ابن‌سینا، ۱۳۱۹، ص ۴) (همان، ص ۳۸).	ابن‌سینا
خویشترداری از محرکات جنسی، حفظ شخصیت افراد	(غزالی، ۱۳۱۹، ص ۳۹ و ۴۳) (همو، ۱۳۶۸، ص ۱۳۰ و ۱۹)	غزالی
زهد، اعتدال در قوه شهویه، حیا، کنترل اجتماعی، دقت در نحوه پوشش، دقت در محیط معاشرت	(ابن‌مسکویه، ۱۳۶۰، ص ۴۰-۴۴ و ۷۵ و ۹۳ و ۶۱) (طوسی، ۱۳۵۶، ص ۲۳۳ و ۲۳۵)	خواجه نصیر طوسی و ابن‌مسکویه
اعتدال در قوه شهویه، خویشترداری از محرکات شهوت، توجه به ارزش‌های اجتماعی و سالم‌سازی فضای اجتماعی	(نراقی، بی‌تا، ص ۳۳ و ۱۷۵ و ۲۳۶ و ۴۱۳ و ۴۱۴) (نراقی، ۱۳۸۵، ص ۱۲ و ۳۸۰ و ۳۸۴)	احمد نراقی و مهدی نراقی
خوگرفتن به اخلاق جنسی، اعتدال در میل جنسی، رفع تبعیض جنسیتی	(مطهری، بی‌تا، ص ۱۹ و ۵۸) (همو، ۱۳۸۵، ص ۱۰۵ و ۱۳۲) (همو، ۱۳۸۹، ص ۱۱۰-۱۱۹)	مرتضی مطهری
برآورده‌سازی میل جنسی در حدود مصلحت و تصعید آن با تکیه بر ایمان، پرهیز از تحریک میل جنسی، بهره‌گیری مطلوب از آزادی، عفاف اجتماعی	(فلسفی، ۱۳۵۹، ص ۱۲-۱۳) (همو، ۱۳۷۷، ص ۳۱۷ و ۳۲۸ و ۳۷۰)	محمدتقی فلسفی

همان‌گونه‌که در جدول ۳ مشاهده می‌گردد مواردی مانند خویشترداری، اعتدال در میل جنسی، پرهیز از انحرافات جنسی، سالم‌سازی فضای اجتماع و آشنایی با وظایف خانوادگی، از جمله مشترکات مورد نظر همه اندیشمندان مورد مطالعه است.

۵-۲. روش‌های تربیت جنسی

جدول ۴: روش‌های تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی

روش‌های تربیت جنسی	مرجع	اندیشمند
آموزش مستقیم، موعظه	(ابن‌سینا، ۱۳۷۰، ص ۲۳۴ و ۲۶۰) (همو، ۱۳۱۹، ص ۲۵-۲۸ و ۴۴)	ابن‌سینا
موعظه، الگویی، تهذیب نفس	(غزالی، ۱۳۶۸، ص ۱۶ و ۱۱۹ و ۱۲۵ و ۲۲۱)	غزالی
عادت، داستان تمثیلی	(طوسی، ۱۳۵۶، ص ۱۶۴) (طوسی، ۱۳۴۱، ص ۲۴۱-۲۴۳) (ابن‌مسکویه، ۱۳۶۰)	خواجه نصیر و ابن‌مسکویه
الگویی و داستانی، مراقبه و محاسبه، امیدواری و توبه	(نراقی، بی‌تا، ص ۴۶۳) (نراقی، ۱۳۸۵، ص ۱۵ و ۱۲۵-۱۲۶ و ۱۳۶)	مهدی و احمد نراقی
مواجهه با واقعیت، روشنگری	(مطهری، ۱۳۸۹، ص ۶۲ و ۲۷۹) (همو، بی‌تا، ص ۵۰)	مرتضی مطهری
محاسبه نفس، الگویی	(فلسفی، ۱۳۷۷، ص ۱۰۰)	محمدتقی فلسفی

از مقایسه روش‌های مورد نظر اندیشمندان مسلمان در تربیت جنسی، چنین بر می‌آید که تقریباً همه آنها، یا به صورت تصریحی و مفصل و یا به صورت ضمنی و مختصر از روش الگویی بهره برده‌اند. کاربرد این روش به‌عنوان یک روش غیر مستقیم در دوره نوجوانی و جوانی می‌تواند سودمند باشد. بهره‌گیری از روش‌های متنوع و متناسب با موقعیت از ویژگی‌های اساسی تربیت جنسی محسوب می‌شود. با توجه به اینکه تربیت جنسی و انگاره‌های مربوط به آن برای دوره‌های مختلف سنی قابل طرح است، به نظر می‌رسد که تربیت جنسی به‌طور کلی برای سالیان پیش از ازدواج با الگوپردازی روش‌های غیر مستقیم و پس از ازدواج با الگوپردازی به روش‌های مستقیم سودمندتر باشد.

۳-۵. محتوای تربیت جنسی

۱-۳-۵. دوره کودکی

جدول ۵: محتوای تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی: دوره کودکی

محتوای مورد نظر	مرجع	اندیشمند
پرورش هویت جنسی، تأدیب و تربیت و فراگیری وظایف خود در قبال والدین	(غزالی، ۱۳۶۸، ص ۱۵-۱۵۳)	ابن سینا غزالی
پرهیز از شرب خمر و اشعار شهوت‌انگیز، پرورش هویت جنسی، احترام به والدین	(طوسی، ۱۳۵۶، ص ۲۳۸-۲۳۹) (همان، ص ۲۲۵) (ابن مسکویه، ۱۳۶۰، ص ۱۱۱)	خواجه نصیر و ابن مسکویه
عادت به حیا، زمینه‌سازی تکالیف شرعی، پرورش هویت جنسی	(نراقی، ۱۳۸۵، ص ۳۳۳)	مهدی و احمد نراقی
عادت به استیذان	(مطهری، ۱۳۷۴)	مرتضی مطهری
اختلاف میل جنسی و جلوگیری از تحریک زودرس آن	(فلسفی، ۱۳۴۸، ص ۳۸) (همو، ۱۳۷۷، ص ۳۶۴-۳۶۹)	محمدتقی فلسفی

مقایسه متن جدول بالا بیانگر این نکته است که دیدگاه دانشمندان مسلمان برای تربیت جنسی در دوره کودکی به‌طور عمده مبتنی بر پرهیز از تحریک و هیجان میل جنسی است. آنها همچنین ضمن پرورش هویت جنسی، بر فراگیری وظایف خود نسبت به والدین و آمادگی برای انجام تکالیف دینی، در این دوره تأکید دارند. بنابراین، فراگیری زود هنگام مسائل غیر ضرور مانند نحوه آمیزش زن و مرد و تشکیل جنین از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی در مرحله کودکی رد می‌شود؛ زیرا تحریکات نابجا احتمالاً موجب بلوغ جنسی زودرس و بیماری‌های روانی و انحرافات اخلاقی می‌شود.

۵-۳-۲. دوره نوجوانی

جدول ۶: محتوای تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی: دوره نوجوانی

محتوای تربیت جنسی	مرجع	اندیشمند
		ابن‌سینا
آشنایی با تغییرات جسمانی، آگاهی نسبت به وظایف دینی، تشخیص سن تکلیف، آگاهی نسبت به انحرافات جنسی	(غزالی، ۱۳۱۹، ص ۴۴۴) (همو، ۱۳۶۸، ص ۱۲۵ و ۲۰۹)	غزالی
		خواجه نصیرطوسی و ابن‌مسکویه
آشنایی با تغییرات جسمانی و احکام مربوط به این دوره، آگاهی نسبت به وظایف خود در برابر والدین، چگونگی نیکی کردن و روش صحیح و مؤثر امر به معروف برای نوجوانان، آگاهی نسبت به انحرافات جنسی	(نراقی، بی‌تا، ص ۴۴ و ۱۴۵ و ۴۰۶ و ۵۵۱ و ۶۶۱) (نراقی، ۱۳۸۵، ص ۱۷-۱۸ و ۳۹۷)	مهدی و احمد نراقی
آگاهی نسبت به تغییرات جسمانی و بلوغ جنسی، مطالب مربوط به احکام و فلسفه حجاب	(مطهری، ۱۳۷۴، ص ۹۳ و ۱۱۶)	مرتضی مطهری
آگاهی نسبت به سن بلوغ، عوامل بلوغ زودرس، تغییرات جسمانی و روانی و انحرافات جنسی	(فلسفی، ۱۳۵۹، ص ۴۱ و ۳۷۸-۳۷۹) (همو، ۱۳۴۸، ص ۵۵-۶۰ و ۹۶-۹۹ و ۳۸۰) (همو، ۱۳۷۷، ص ۱۶۷) (همو، ۱۳۶۲، ص ۱۵۱-۱۵۳)	محمدتقی فلسفی

جدول ۶ نشان می‌دهد که اندیشمندان مسلمان، آشنایی با تغییرات جسمانی و روانی دوران بلوغ، انحرافات جنسی و راهکار مقابله با آن، سن تکلیف، فلسفه برخی احکام و عوامل مؤثر در بلوغ زودرس را به‌عنوان محتوای مورد نظر جهت تربیت جنسی برای دوره نوجوانی توصیه می‌کنند. محتوای پیشنهادی اندیشمندان مسلمان، والدین و مربیان را از بیان مطالب غیر ضرور و بزرگنمایی این دوره و هرگونه تحریک نابجای میل جنسی نوجوانان منع می‌کند. در مقابل، محتوای مطالب آموزشی در رابطه با تربیت جنسی باید به‌گونه‌ای انتخاب شود که صرفاً صبغه آگاهی بخشی و آشنایی با خصوصیات دوران بلوغ و تغییر و تحولات جسمانی ناشی از آن به‌عنوان یک قاعده طبیعی رشد و تکامل انسان داشته باشد.

۵-۳-۳. دوره جوانی

۵-۳-۳-۱. قبل از ازدواج

جدول ۷: محتوای تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی: دوره جوانی - قبل از ازدواج

محتوای تربیت جنسی	مرجع	اندیشمند
آشنایی با اهداف تشکیل خانواده، ملاک انتخاب همسر، انحرافات جنسی و مقابله با آن	(ابن‌سینا، ۱۳۷۰، ص ۱۳۶-۱۳۸ و ۲۵۸-۲۶۰ و ۳۶۴) (همو، ۱۳۱۹، ص ۱۰-۱۴ و ۳۸)	ابن‌سینا
آشنایی نسبت به فواید و آفات ازدواج، ویژگی مرد و زن مناسب برای انتخاب همسر	(غزالی، ۱۳۱۹، ص ۹۳ و ۲۶۲ و ۲۷۲ و ۲۷۶) (همو، ۱۳۶۸، ص ۲۱۵ و ۳۹۱)	غزالی

محتوای تربیت جنسی	مرجع	اندیشمند
آشنایی با اهداف ازدواج، ملاک انتخاب همسر، عشق	(ابن مسکویه، ۱۳۶۰، ص ۹۵) (طوسی، ۱۳۵۶، ص ۲۰۸ و ۲۰۹ و ۲۱۷ و ۲۱۸ و ۲۱۹ و ۲۶۱-۲۶۶ و (همو، ۱۳۴۱، ص ۲۱۵)	خواجه نصیر طوسی و ابن مسکویه
آمادگی برای ازدواج از طریق درک اهداف، فواید و آفات آن، جهت‌دهی به عشق	(نراقی، ۱۳۸۵، ص ۱۹-۲۰ و ۱۹۲ و ۳۲۵-۳۳۰) (نراقی، بی‌تا، ص ۲۰ و ۲۳ و ۲۱ و ۱۰۳ و ۱۸۷ و ۲۴۲ و ۴۱۹)	مهدی و احمد نراقی
آشنایی با اهداف و فواید ازدواج، خواستگاری، ازدواج موقت، عشق پاک وصال و فراق	(مطهری، بی‌تا، ص ۲۵ و ۷۷ و ۸۵-۹۲) (همو، ۱۳۸۹، ص ۱۶۸ و ۲۶۷) (همو، ۱۳۸۵، ص ۳۸ و ۵۲)	مرتضی مطهری
آشنایی با ملاک انتخاب همسر، عشق انحرافی	(فلسفی، ۱۳۷۷، ص ۱۳۱-۱۳۹)	محمدتقی فلسفی

دین اسلام، همانند سایر ادیان الهی نظیر یهود و مسیحیت، تنها راه صحیح و پسندیده ارضای میل جنسی را ازدواج دانسته و آیات چندی در رابطه با ازدواج نازل شده و روایات فراوانی در اهمیت و ضرورت آن وارد شده است. اندیشمندان مسلمان ایرانی، با تأثیر از آموزه‌های دینی، جوانان را به این کار تشویق کرده‌اند. از منظر اندیشمندان مسلمان هدف تربیت جنسی در دوره جوانی، آماده‌سازی ایشان برای ازدواج است و محتوای مطالب مورد نظر آنها برای تربیت جنسی نیز در همین راستاست.

۵-۳-۲. پس از ازدواج

جدول ۸: محتوای تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی: دوره جوانی - پس از ازدواج

محتوای مورد نظر	مرجع	اندیشمند
آشنایی با حقوق زن و مرد، نحوه رفتار مرد با زن، اوقات و روش‌های آمیزش و فواید و زیان‌های آن، نحوه تشکیل جنین، بارداری و زایمان	(ابن سینا، ۱۳۱۹، ص ۳۸-۴۱) (همان، ۱۳۷۰، ص ۲۵۹ و ۳۰۴ و ۳۳۶ و ۵۶۴-۵۶۶)	ابن سینا
آگاهی نسبت به حقوق زن و شوهر بر یکدیگر، حقوق فرزندان و والدین بر یکدیگر، آداب و زمان آمیزش صحیح	(غزالی، ۱۳۱۹، ص ۲۸۶-۲۸۹) (همو، ۱۳۶۸، ص ۶۷۰)	غزالی
نحوه رفتار مرد با زن، وظایف والدین در قبال فرزندان	(ابن مسکویه، ۱۳۶۰) (طوسی، ۱۳۵۶، ص ۲۱۷-۲۱۹ و (همو، ۱۳۴۱، ص ۲۱۵)	خواجه نصیر طوسی و ابن مسکویه
آشنایی با حقوق خانواده بر مرد، نحوه رفتار مرد با زن، نحوه تشکیل جنین و مراقبت دوران بارداری، وظایف والدین نسبت به فرزندان	(نراقی، ۱۳۸۵، ص ۲۳ و ۱۹۲ و ۳۳۰-۳۳۰) (نراقی، بی‌تا، ص ۱۰۳ و ۱۶۹)	مهدی و احمد نراقی
دقت در حقوق زن و مرد نسبت به یکدیگر، تأمین خواسته‌های یکدیگر	(مطهری، ۱۳۸۵)	مرتضی مطهری
فراگیری حقوق خانواده، زمان و مکان مناسب آمیزش، نحوه تشکیل جنین، نقش والدین در اخلاق فرزندان	(فلسفی، ۱۳۷۷، ص ۶۶ و ۱۶۰ و ۴۸۴) (همو، ۱۳۶۲، ص ۹۶)	محمدتقی فلسفی

در قرن معاصر، اندیشمندان مسلمان نظراتی متعادل‌تر نسبت به زنان ارائه کرده‌اند. به نظر می‌رسد متفکران مسلمان توجه ویژه و مفصلی به حقوق فرزندان نداشته و به صورتی گذرا به آن اشاره کرده‌اند. همچنین نوعی نابرابری حقوق پسران و دختران در نظرات ایشان به چشم می‌خورد و دختران کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. با اینکه هر یک از اندیشمندان از دریچه خاصی به رابطه جنسی زن و مرد پرداخته‌اند؛ اما برخی مباحث نظیر توجه به خواسته‌های طرف مقابل در رسیدن به ارگاسم و پرهیز از نزدیکی در مواقع خاص، بین ایشان مشترک است. هرچند رابطه جنسی سالم و صحیح کمک مؤثری به تحکیم خانواده می‌کند؛ اما تعدادی از اندیشمندان به این موضوع توجهی نداشته‌اند.

بخش مهمی از تربیت جنسی به سلامت خانواده مرتبط می‌شود که خانواده‌ها باید آن را فرا گیرند. هرچند اطلاعات دینی و عقلانی برای استحکام خانواده نیاز است؛ اما کافی نیست. زن و شوهر برای سلامت خود و فرزندان خود نیازمند برخی اطلاعات بهداشتی-پزشکی کسب کنند. ابوعلی سینا در این زمینه نسبت به سایر اندیشمندان مباحث جامع‌تر و روشن‌تری ارائه کرده است.

۵-۳-۴. دوره میانسالی

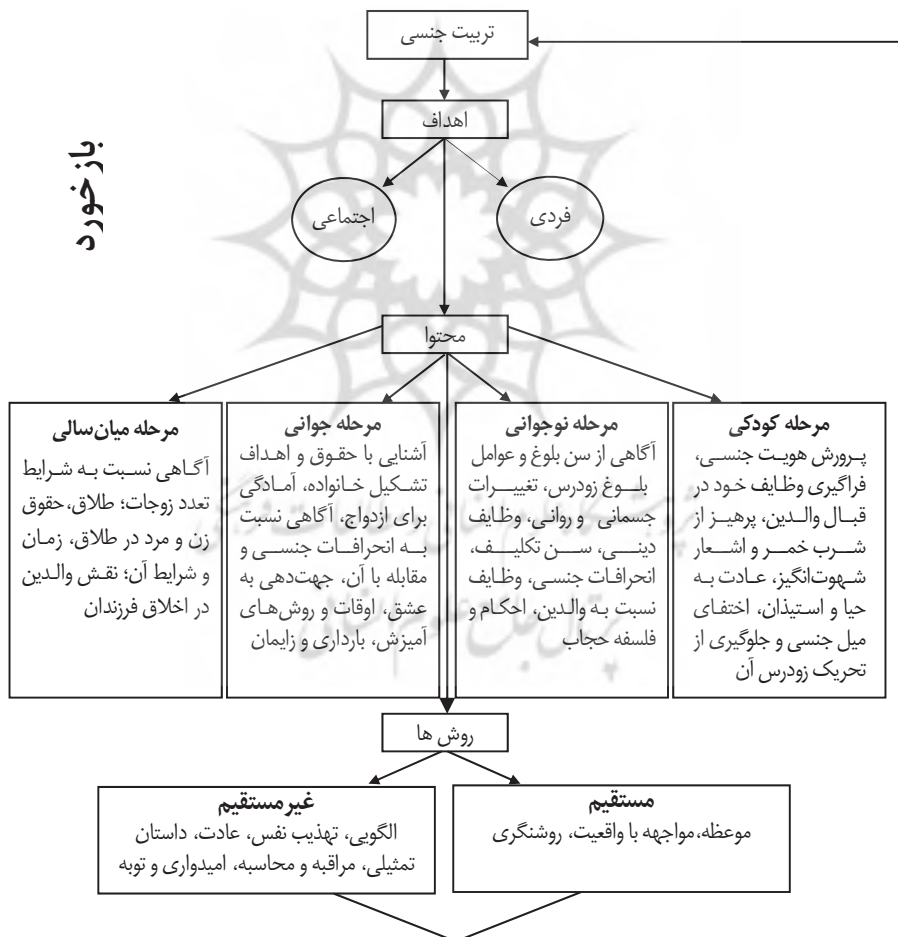
جدول ۹: محتوای تربیت جنسی از دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی: دوره میانسالی

محتوای تربیت جنسی	مرجع	اندیشمند
آمختن مباحثی پیرامون طلاق، ازدواج مجدد	(ابن‌سینا، ۱۳۱۹، ص ۷۳ و ۸۸)	ابن‌سینا
فراگیری نکاتی پیرامون طلاق، حقوق زن و مرد در طلاق و زمان و شرایط صحیح	(غزالی، ۱۳۱۹، ص ۲۸۵)	غزالی
آشنایی با معایب ازدواج مجدد، آداب طلاق	(طوسی، ۱۳۵۶، ص ۲۰۸-۲۰۹ و ۲۱۸)	خواجه و ابن‌مسکویه
_____	_____	مهدی و احمد نراقی
آشنایی با شرایط تعدد زوجات، احکام مربوط به طلاق	(مطهری، ۱۳۸۵، ص ۱۲۲ و ۲۳۴)	مرتضی مطهری
_____	_____	محمدتقی فلسفی

اغلب مباحث متفکران مورد مطالعه پیرامون تربیت جنسی در رابطه با دوره جوانی قبل و بعد از ازدواج است که در واقع جوانان را برای تشکیل زندگی مشترک و ازدواجی سالم آماده می‌کند. در عین حال برای حفظ حقوق و کرامت انسانی طرفین ازدواج و نیز حفظ جامعه از هرگونه انحراف اخلاقی، مباحثی پیرامون ازدواج مجدد و طلاق مطرح شده است. هرچند اسلام به سازگاری زن و شوهر سفارش کرده، اما در صورتی که ضرورت ایجاب کند، طلاق را به‌عنوان ابغض حلال‌ها پذیرفته است.

در یک جمع‌بندی و با هم‌نگری نسبت به دیدگاه‌های صاحب‌نظران مسلمان ایرانی مورد مطالعه در این پژوهش پیرامون تربیت جنسی و مطالب مورد نظر هر کدام از آنها در سه مقوله اهداف، محتوا و روش می‌توان به الگویی به نسبت گویا و قابل فهم دست یافت. این الگو مشخص‌کننده

هدف‌های رفتاری، اجتماعی و اخلاقی در سطح خرد (فردی) و سطح کلان (خانوادگی و گروهی) و محتوای روشن و قابل اجرا، همراه با روش‌هایی مشخص و اثربخش برای انتقال مفاهیم و آموزش مهارت‌های مربوط به کنترل و پرهیز از رفتارهای غیر اخلاقی و آشنایی نسبت به کیفیت خصوصیات جنسی و طبیعی انسان می‌باشد. این الگو می‌تواند برای تدوین برنامه‌هایی برای آموزش و تربیت جنسی در هر کدام از مقاطع سنی کودکی، نوجوانی، جوانی و میانسالی مورد استفاده برنامه‌ریزان درسی و آموزشی قرار گیرد. ساختار مفهومی این الگو را می‌توان در شکل زیر ملاحظه کرد:

نموذج الگوی تربیت جنسی بر اساس دیدگاه اندیشمندان مسلمان ایرانی

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که خویشتنداری، اعتدال در میل جنسی، پرهیز از انحرافات جنسی، سالم‌سازی فضای اجتماع و آشنایی با وظایف خانوادگی، از جمله اهداف و بهره‌گیری از روش‌های متنوع و متناسب با موقعیت از جمله ویژگی‌های اساسی تربیت جنسی می‌باشد. با استناد به محتوای تربیت جنسی هر کدام از دوره‌های مختلف سنی، به نظر می‌رسد که روش‌های آموزش غیر مستقیم برای دوران پیش از ازدواج و روش‌های مستقیم برای دوران پس از ازدواج سودمندتر باشد. تقریباً تمام متفکران یا به صورت تصریحی و مفصل، و یا به صورت ضمنی و مختصر از روش الگویی بهره برده‌اند.

مبحث اصلی دانشمندان مسلمان در دوره کودکی پرهیز از تحریک و هیجان میل جنسی است و همگام با پرورش هویت جنسی بر فراگیری حقوق والدین و نوعی آمادگی برای انجام تکالیف دینی، تأکید داشتند. آشنایی با تغییرات جسمانی و روانی دوران بلوغ، عوامل مؤثر در بلوغ زودرس، انحرافات جنسی و راهکار مقابله با آن، سن تکلیف و احکام مربوط به آن برای دوره نوجوانی به‌عنوان محتوای تربیت جنسی در این دوره ذکر شده است. هدف تربیت جنسی در دوره جوانی، آماده‌سازی جوانان برای ازدواج و تشکیل خانواده است. بنابراین محتوایی که بیان شده در این راستاست. برقراری رابطه عمیق عاطفی بین دو فرد از منظر متفکران مسلمان چندان پسندیده نیست؛ زیرا عشق واقعی را تنها شایسته پروردگار می‌دانند. غالب مخاطبان اندیشمندان مسلمان، مردان هستند و نوعی نابرابری حقوق پسران و دختران در نظرات ایشان به چشم می‌خورد و دختران کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. البته در قرن حاضر تحت تأثیر جنبش‌هایی نظیر دفاع از حقوق زنان توجه بیشتری به حقوق زنان شده است. متفکران مسلمان توجه ویژه و مفصلی به حقوق فرزندان نداشته‌اند و به صورتی گذرا به آن اشاره کرده‌اند. بخش مهمی از تربیت جنسی به سلامت خانواده مرتبط می‌شود که ابوعلی سینا در این زمینه نسبت به سایر اندیشمندان مباحثی جامع‌تر و روشن‌تری ارائه کرده است.

متفکران مسلمان در تشریح روش تربیت جنسی در دوره کودکی بر اختفا، در دوره نوجوانی بر کنترل و در دوره جوانی بر جهت‌دهی میل جنسی در مسیر ازدواج تأکید داشتند. بعد از ازدواج نیز بر تحکیم روابط و استواری خانواده و حقوق و تکالیف اعضای آن نسبت به هم توجه کرده‌اند. بنابراین، با توجه به مباحث پیشین چنین می‌توان نتیجه گرفت که تربیت جنسی از منظر اندیشمندان مسلمان متأثر از آموزه‌های قرآنی، سیره نبوی و کلام معصومان است و در راستای تربیت خانوادگی ملاحظه شده است. هرچند که از منظر متفکران مسلمان ایرانی تربیت جنسی در راستا و گاهی مترادف با تربیت خانوادگی ملاحظه شده، اما تربیت جنسی می‌تواند معانی وسیع‌تری نیز دربر داشته باشد.

در این بررسی، مفاهیم مورد نظر دانشمندان مسلمان ایرانی پیرامون تربیت جنسی در سه مقوله هدف، روش و محتوا مورد مطالعه قرار گرفت که در برخی جهات می‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای تربیتی عصر حاضر شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که اندیشمندان معاصر افزون‌بر مبانی عقلی، نقلی و کلامی از آموخته‌های روان‌شناسی و پزشکی بهره برده و بر جامعیت نظرات خود افزوده‌اند. مسلماً استفاده از سایر علوم مرتبط، مانند جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی نیز می‌تواند نتایج سودمندی داشته باشد. با توجه به محتوای مطرح شده برای دوره‌های مختلف سنی، نتایج نشان می‌دهد که والدین در دوره کودکی، معلمان در دوره نوجوانی و مربیان آموزش خانواده در دوره جوانی و میانسالی نقش اصلی در تربیت جنسی ایفا می‌کنند.

۶. پیشنهادها

- ریشه‌یابی انحرافات جنسی از منظر گروه‌های هدف (معلمان، والدین، دانش‌آموزان، اساتید دانشگاه و...)
- مقایسه نقش خانواده، مدرسه، رسانه‌ها و گروه‌های دوستی در هنجاریابی یا هنجارشکنی رفتار جنسی؛
- استخراج مقوله‌های تربیت جنسی در قرآن؛
- بررسی دیدگاه‌های اندیشمندان غربی پیرامون تربیت جنسی و مقایسه نتایج، با تحقیق حاضر؛
- تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌های تحصیلی براساس مقوله‌های مطرح شده در این پژوهش و سایر پژوهش‌های مرتبط؛ شامل اهداف، روش‌ها و محتوای تربیت جنسی؛
- شناسایی دیدگاه‌های مختلف پیرامون عشق به‌عنوان موضوعی مشترک در تربیت دینی و تربیت جنسی.

منابع

۱. ابراهیمی هرستانی، اصغر؛ بهروز مهram و محمدجواد لیاقتدار (۱۳۹۴)، «واکاوی برنامه درسی مغفول برای تربیت جنسی دانش‌آموزان پسر مقطع راهنمایی تحصیلی»، مجله پژوهش در برنامه ریزی درسی، دوره دوم، شماره ۱۷، ص ۲۶-۴۰.
۲. ابن سینا، ابوعلی (۱۳۱۹)، ابن سینا و تدبیر منزل، ترجمه و نگارش محمد نجمی زنجانی، تهران: مجمع ناشر کتاب.
۳. _____، (۱۳۷۰)، قانون در طب، ترجمه عبدالرحمن شرفکندی، جلد ۱ و ۳، تهران: سروش.
۴. ابن مسکویه، ابوعلی (۱۳۶۰)، طهارة الاعراق، ترجمه و اقتباس بانوی اصفهانی، بی‌جا: انتشارات نهضت زنان مسلمان.
۵. ابوالقاسمی، نادیا؛ عفت‌السادات مرقاتی خویی و محمدحسین تقدیسی (۱۳۸۹)، «تبیین تربیت جنسی دانش‌آموزان ایرانی از دیدگاه مریبان بهداشت مدارس ابتدایی»، مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی، دوره ۸، شماره ۲، ص ۲۷-۳۹.
۶. امیریان‌زاده، مؤگان و مهدی محمدی (۱۳۶۸)، «آموزش سلامت جنسی در هزاره سوم»، سومین کنگره سراسری خانواده در سلامت جنسی، تهران: دانشگاه شاهد.
۷. انوشه، منیره (۱۳۸۶)، «معرفی مدل آموزش بهداشت جنسی»، سومین کنگره سراسری خانواده و سلامت جنسی، تهران: دانشگاه شاهد.
۸. بخشی، افسر (۱۳۷۵)، «نگاهی به تربیت جنسی فرزندان»، مجله ندای صادق، شماره ۴، ص ۶۶-۷۰.
۹. بهشتی، احمد (۱۳۷۰)، اسلام و تربیت کودکان، جلد ۱، بی‌جا: سازمان تبلیغات اسلامی.
۱۰. _____، (۱۳۷۵)، «تربیت جنسی از منظر فیض کاشانی»، دوفصلنامه تربیت اسلامی، شماره ۳، ص ۸۹-۱۱۰.
۱۱. ثابت، حافظ (۱۳۸۱)، «تربیت جنسی»، مجله معرفت، شماره ۶۹، ص ۱۰۱-۱۰۵.
۱۲. دبس، موریس (۱۳۵۶)، مراحل تربیت، ترجمه علیمحمد کاردان، تهران: دانشگاه تهران.
۱۳. دورانت، ویلیام جیمز (۱۳۶۹)، لذات فلسفه، ترجمه عباس زریاب خویی، تهران: عباس زریاب خویی.

۱۴. زندوانیان، احمد و صادق شمشادی (۱۳۸۹)، «ابعاد و مراحل تربیت جنسی دختران از نظر اسلام»، دوفصلنامه بانوان شیعه، سال هفتم، شماره ۲۵، ص ۶۵-۹۸.
۱۵. راسل، برتراند (۱۳۸۷)، زناشویی و اخلاق، ترجمه ابراهیم یونسی، بی جا: نشر الکترونیکی.
۱۶. رهنما، اکبر؛ حمید علین و حسین محمدی (۱۳۸۶)، «بررسی و تبیین مبانی، اصول و روش های تربیت جنسی با تأکید بر دیدگاه اسلام»، دوماهنامه دانشور، شماره ۲۴، ص ۹۸-۱۱۰.
۱۷. ساپتکو، ا. (بی تا)، تربیت جنسی کودک، ترجمه صادقی و سرابی، تهران: مؤسسه مطبوعاتی فرخی.
۱۸. شیرازی فرع، مصطفی؛ علی رضا عابدی سراسیا و علی محمدیان (۱۳۹۵)، «بررسی احکام فقهی در زمینه تربیت جنسی»، دوفصلنامه مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، سال دهم، شماره ۳۳، ص ۱۰۵-۱۲۶.
۱۹. طوسی، نصیرالدین محمد (۱۳۵۶)، اخلاق ناصری، ترجمه و تصحیح مجتبی مینوی و علی رضا حیدری، تهران: خوارزمی.
۲۰. _____، (۱۳۶۲)، رساله آداب المتعلمین، ترجمه و شرح باقر غباری، تهران: بدر.
۲۱. _____، (۱۳۴۱)، گشایش نامه، تهران: دانشکده علوم معقول و منقول.
۲۲. غزالی، محمد (۱۳۱۹)، کیمیای سعادت، به اهتمام احمد آرام، تهران: چاپخانه و کتابفروشی مرکزی.
۲۳. _____، (۱۳۶۸)، احیاء علوم الدین، ترجمه مؤیدالدین خوارزمی، تهران: علمی و فرهنگی.
۲۴. فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۸۲)، «تربیت جنسی با تأکید نقش مدرسه»، مجله رشد معلم، شماره ۱۷۶، ص ۵۵-۵۹.
۲۵. فروید، زیگموند (۱۳۴۲)، پیدایش روان کاوی، ترجمه و تعلیق هاشم رضی، بی جا: فراهانی.
۲۶. فقیهی، علی نقی؛ محسن شکوهی یکتا و اکرم پرند (۱۳۸۷)، «آموزش جنسی به کودک و نوجوان از دیدگاه اسلام و روان شناختی»، دوفصلنامه تربیت اسلامی، شماره ۷، ص ۵۱-۸۰.
۲۷. فوکو، میشل (۱۳۸۴)، اراده به دانستن، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهاننیده، تهران: نشر نی.
۲۸. فلسفی، محمدتقی (۱۳۵۹)، اخلاق از نظر همزیستی و ارزش های انسانی، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی.
۲۹. _____، (۱۳۴۸)، جوان از نظر عقل و احساسات، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی.
۳۰. _____، (۱۳۶۲)، کودک از نظر وراثت و تربیت، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی.
۳۱. _____، (۱۳۷۷)، بزرگسال و جوان از نظر افکار و تمایلات، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی.

۳۲. قائمی، علی (۱۳۶۹)، «تربیت و سازندگی دختران»، مجله تربیت، شماره ۷، ص ۸-۱۱.
۳۳. کانت، ایمانوئل (۱۳۷۲)، اندیشه‌هایی در باب آموزش و پرورش، ترجمه غلامحسین شکوهی، تهران: دانشگاه تهران.
۳۴. کرکندال، لستر (۱۳۳۱)، آموزش جنسی اطفال، ترجمه مهدی جلالی، تهران: فرانکلین.
۳۵. کوچتکف، و، د و لاپیک، و، م (۱۳۵۱)، روان‌شناسی و تربیت جنسی کودکان و نوجوانان، ترجمه محمدتقی‌زاد، تهران: بنیاد.
۳۶. متقی‌فر، غلامرضا (۱۳۸۰)، «کاوشی در باب آموزش جنسی در مدارس»، مجله معرفت، شماره ۴۲، ص ۱۰۶-۱۲۰.
۳۷. محمدی، مهدی و مژگان امیریان‌زاده (۱۳۸۶)، «طراحی برنامه درسی سلامت جنسی: ارائه مدل مبتنی بر جایگاه قرآن و حدیث»، سومین کنگره سراسری خانواده و سلامت جنسی، تهران: دانشگاه شاهد.
۳۸. محمدجانی، صدیقه؛ محمدحسین یارمحمدیان؛ محمدباقر کجیاف و عباس قلتاش (۱۳۹۵)، «الگوی برنامه درسی تربیت جنسی برای دوره نوجوانی براساس قرآن و روایت‌های معصومین»، فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال هفتم، شماره ۳، ص ۱۹-۴۴.
۳۹. مطهری، مرتضی (بی‌تا)، اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب، تهران: صدرا.
۴۰. _____، (۱۳۷۴)، مسئله حجاب، تهران: صدرا.
۴۱. _____، (۱۳۸۵)، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: صدرا.
۴۲. _____، (۱۳۸۹)، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: صدرا.
۴۳. منسکی، ورنر؛ مورگان، پگی؛ النور، نسبت؛ لاتون، کلاپو؛ شانون، ترور و ابن‌علی، معشوق (۱۳۷۸)، اخلاق در شش دین جهان، ترجمه محمد حسین وقار، تهران: اطلاعات.
۴۴. نراقی، احمد (بی‌تا)، معراج السعاده، بی‌جا: رشیدی.
۴۵. نراقی، مهدی (۱۳۸۵)، جامع السعادات، ترجمه جلال‌الدین مجتبیوی، تهران: حکمت.
۴۶. وزیر، امیرحسین (۱۳۵۱)، «آموزش جنسی در مدارس»، مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۸، ص ۵۲-۵۴.
۴۷. وود آلن، ماری (۱۳۷۲)، آنچه باید هر دختر بداند، ترجمه نصرالله کاسمی، تهران: کومش
48. Adamczyk Amy, Greif Meredith. (2011), "Education and risky sex in Africa: Unraveling the link between women's education and reproductive health behaviors in Kenya", *Social Science Research*, Vol. 40, Issue 2, PP. 654-666.

49. Bekirogullari, Zafer, Gulsen, Cennet, Soy Turk, Kamil. (2011), "The Information and Attitude Levels of the Educational Psychologists and Special Education Teachers in the Process of Sex Education for the Adolescents with Autism", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 12, PP. 638-653
50. Busch, Carol; Maret, Paul S, De; Flynn, Teresa; Kellum, Rachel; Le, Sheri; Meyers, Brad; Saunders, Matt; White, Robert and Palemquist, Mike (2005), *Content Analysis*, Colorado State University: Department of English.
51. Chenail Ronald, J. (1995), "Presenting Qualitative Data", *The Qualitative Report*, Vol. 2, No. 3, PP. 1-9.
52. Creswell, John, W. (1994), *Research Design Qualitative & Quantitative Approaches*, London: SAGE Publications.
53. da Silva, Denise Quaresma, Oscar Ulloa, Guerra, Sperling, Christiane. (2013), "Sex education in the eyes of primary school teachers in Novo Hamburgo, Rio Grande do Sul, Brazil", *Reproductive Health Matters*, .21 (41), PP. 114-123.
54. Gerouki, M. (2008), "Sexual health indicators in Greece and in Finland, Is Education the key for promoting Sexual health and well-being?", *Sexologist*, Vol. 17, PP. S141.
55. Gibson, Philip A., Baker Elizabeth H., Milner, Adrienne N. (2016), "The role of sex, gender, and education on depressive symptoms among young adults in the United States", *Journal of Affective Disorders*, Vol. 189, PP. 306-313.
56. Johari, Talib, Maharam, Mamat, Maznah, Ibrahim & Zulkifli, Mohamad. (2012), "Analysis on sex education in schools across Malaysia. Procedia", *Social and Behavioral Sciences*, Vol. 59, PP. 340-348.
57. Johnston, Jacqueline H. (2009), "The preparation of child health nurses in sexual health education: An exploratory study", *Nurse Education Today*, Vol. 29, PP. 845-849.
58. Maykut, Pamela & Morehouse Richard (1994), *Beginning Qualitative Research A Philosophic and Practical Guide*, London: Falmer Press.
59. Mantell, Joanne E; Harrison, Abigail; Hoffman, Susie; Smit, Jennifer A; Stein, Zena A & Exner, Theresa M. (2006), "Preventing HIV/AIDS and Unintended Pregnancy among Rural South African School-Going Adolescents", *Reproductive Health Matters*, Vol. 14, PP. 113-122.

60. Mgalla, Zaida; Schapink, Dick J & Boerma, Ties (1998), "Protecting School girls against Sexual exploitation: A guardian programme in Mwanza, Tanzania", *Reproductive Health Matters*, Vol. 6, PP. 19-30.
61. Pokharel, Shreejana; Kulczycki, Andrzej & Shakya, Sujeeta (2006), "School-Based Sex Education in Western Nepal: Uncomfortable for Both Teachers and Students", *Reproductive Health Matters*, Vol. 14, PP. 156-161.
62. Saito, M, I. (1998), "Sex Education in School: preventing unwanted pregnancy in adolescents", *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, Vol. 63, PP. S157-S160.
63. Smith, P. A. (1912), "Sex Education", *Journal of Educational Psychology*, Vol. 3, PP. 263-257.
64. Wurtele, Sandy K. (1987), "School – based sexual abuse prevention programs: A review", *Child Abuse & Neglect*, Vol. 11, PP. 483-495.